

XAYRIDDIN SULTONOV HIKOYALARIDA MILLIY XARAKTER VA MILLIY QADRIYATLAR IFODASI

O‘tkir Hoshimov Baxron o‘g‘li,
Buxoro xalqaro universiteti magistranti
E-mail: hoshimov1105@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xayriddin Sultonov hikoyalarida milliy xarakter va milliy qadriyatlarning badiiy ifodalanish usullari tadqiq etiladi. Adib asarlaridagi zamondosh qahramon psixologiyasi, "sodda va mehnatkash" inson obrazi hamda adolatsizlik va insoniy qadriyatlar to‘qnashuvining badiiy yechimi tahlil qilinadi. Sultonov nasrida milliy xarakter statik hodisa emas, balki qahramon ichki dunyosida hayotiy sinovlar orqali namoyon bo‘luvchi dinamik tizim sifatida ko‘rsatilishi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: milliy xarakter, milliy qadriyat, Xayriddin Sultonov, psixologik tasvir, zamondosh qahramon, o‘zbek hikoyachiligi.

Аннотация. В данной статье исследуются художественные способы выражения национального характера и национальных ценностей в рассказах Хайридин Султанова. Анализируются психология современного героя в произведениях писателя, образ «простого и трудолюбивого» человека, а также художественное решение конфликта между несправедливостью и человеческими ценностями. Научно обосновывается, что национальный характер в прозе Султанова представлен не как статичное явление, а как динамическая система, раскрывающаяся через жизненные испытания во внутреннем мире героя.

Ключевые слова: национальный характер, национальные ценности, Хайридин Султанов, психологическое изображение, современный герой, узбекская новеллистика.

Annotation. This article examines the artistic representation of national character and national values in the stories of Xayriddin Sultonov. The study analyzes the psychology of the contemporary hero in the writer's works, the image of the "simple and hardworking" individual, and the artistic interpretation of the conflict between injustice and human values. The paper scientifically substantiates that national character in Sultanov's prose is portrayed not as a static phenomenon, but as a dynamic system revealed through life challenges within the inner world of the protagonist.

Keywords: national character, national values, Xayriddin Sultonov, psychological depiction, contemporary hero, Uzbek short story writing.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida milliy o‘zlikni saqlash, milliy xarakter va qadriyatlarni keyingi avlodlarga yetkazish masalasi adabiyotshunoslikning dolzarb muammolaridan biriga aylandi. Bu muammoning badiiy adabiyotdagi in'ikosini o‘rganish — zamonaviy o‘zbek adabiyotshunosligining muhim vazifasi.

Xayriddin Sultonov (1956) — milliy xarakter va milliy qadriyatlar tasvirida o‘ziga xos badiiy uslub yaratgan zamonaviy o‘zbek adiblaridan biridir. 2026-yil yanvarda adibga "O‘zbekiston xalq yozuvchisi" unvoni berilishi uning adabiyotimizdagi o‘rnini rasman tan olishning yorqin belgisidir. Uning yarim asrlik ijodiy yo‘lida — ilk hikoyalar to‘plamidan (1980) "Yaldo kechasi" romanigacha (2025) — milliy xarakter muammosi asosiy g‘oyaviy-estetik o‘qni tashkil etadi.

Biroq adib ijodida milliy xarakter va milliy qadriyatlar talqini yaxlit ilmiy konsepsiya sifatida hali to‘liq tadqiq etilmagan. Mavjud ishlarda (A.Ulug‘ov, N.Jabborov, U.Normatov) adibning uslubi yoki ayrim obrazlari tahlil qilingan, ammo milliy xarakter

muammosi kompleks tarzda o'rganilmagan. Ushbu maqola ana shu ilmiy bo'shliqni qisman to'ldirish maqsadini ko'zlaydi.

Adabiyotlar tahlili. Xayriddin Sultonov ijodi zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligida milliy xarakter va inson ruhiyati tasviri bilan alohida ahamiyat kasb etadi. H. Umurov va T. Boboyev milliy qadriyat hamda milliy xarakter tushunchalarining nazariy asoslarini yoritganlar .A. Ulug'ov, I. G'afurov va U. Normatov tadqiqotlarida Sultonov asarlaridagi psixologik tasvir, oddiy inson obrazi va ichki kechinmalar mahorat bilan tahlil qilingan. N. Jabborov esa adib qissalarida syujet va badiiy tasvir uyg'unligini alohida ta'kidlaydi. Mavjud tadqiqotlarda yozuvchining uslubi va obrazlari o'rganilgan bo'lsa-da, milliy xarakter va milliy qadriyatlar masalasi kompleks tarzda yetarlicha tahlil qilinmagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda Xayriddin Sultonov asarlarida milliy xarakter va milliy qadriyatlarning badiiy ifodasi tahlil qilindi. Ish jarayonida qiyosiy-tahliliy, psixologik va badiiy-estetik metodlardan foydalanildi. Adibning hikoya va qissalaridagi qahramonlar xarakteri, ichki kechinmalar hamda badiiy tasvir vositalari ilmiy jihatdan o'rganildi. Shuningdek, H. Umurov, T. Boboyev, U. Normatov va boshqa olimlarning nazariy qarashlariga tayangan holda tadqiqot xulosalari shakllantirildi.

Tahlillar va natijalar.

1. Milliy xarakter va milliy qadriyat: nazariy farqlash

Adabiyotshunoslikda "milliy qadriyat" va "milliy xarakter" tushunchalari ko'pincha sinonim sifatida ishlatilsa-da, ular mazmun jihatidan farqlanadi. H. Umurovning ta'rifiga ko'ra, milliy qadriyatlar — "insoniyat tomonidan yaratilgan va abadiy saqlanishi zarur bo'lgan ma'naviy boyliklarning tizimi"dir.[1] O'zbek xalqi uchun bu tizim oilaparvarlik, mehmonnavozlik, vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik va ilmga intilish kabi qadriyatlarni o'z ichiga oladi.

Milliy xarakter esa ana shu qadriyatlarning inson shaxsida namoyon bo'lish tarzidir. T. Boboyevning ta'rifida "xarakter — ma'lum ijtimoiy faoliyat tipi bo'lib, u insonning barqaror xislatlari, fe'l-atvori va munosabatlar tizimini qamrab oladi"[2] Milliy xarakter bu ta'rifning kengaygan ko'rinishi — muayyan millatga xos ruhiy-axloqiy xususiyatlar majmuasidir.

Sultonov nasrida bu ikki tushunchaning o'zaro munosabati o'ziga xos badiiy ko'rinish kasb etadi: milliy qadriyatlar qahramonlarning konkret hayotiy harakatlari, nutqi va ichki kechinmalari orqali, ya'ni milliy xarakter vositasida ochiladi. Bu yondashuv adibni zamonaviy o'zbek nasrida milliy xarakter muammosini eng izchil ko'rsatgan ijodkor sifatida belgilaydi.

2. Sultonov psixologik tasvirining o'ziga xos usullari

Sultonov zamondosh qahramonining milliy xarakterini ochishda uchta o'ziga xos usuldan foydalanadi. Birinchi usul — jonsiz predmetni hikoyachi sifatida qo'llash.

“Yolg‘iz yodgorim” hikoyasida devorga osilgan miltiq voqealarni o‘z tilidan hikoya qiladi:

“Men bu uyda ko‘p yillardan beri osig‘liqman. Ko‘p narsalarni ko‘rdim. Ko‘p gaplarni eshitdim. Ammo hech kim meni ko‘rmaydi — hatto men osig‘liq devor ham meni ko‘rmaydi. Men shunchaki — miltiqman.”

Bu usul o‘quvchini oddiy kuzatuvchidan faol mushohada yurituvchi subyektga aylantiradi. Milliy xarakter — kuzatuv, o‘rganish va o‘zgarish orqali avloddan avlodga o‘tadi — degan g‘oya hikoyaning yakunida ochiq ifodalanadi: “Men insonlarni ko‘rdim. Va ularni ko‘rgandan so‘ng — o‘zim ham biror narsa bo‘ldim.”

Ikkinchi usul — ichki nutq va xotira oqimi. “Yozning yolg‘iz yodgori” qissasida Adash Karvon do‘kon oldida kutib turganida xayoli o‘tmishga ketadi. Uch xil fikr oqimi — oddiy kuzatuv, hissiy hayqiriq va falsafiy mushohada — bir lahzalik ichki nutqqa sig‘diriladi. A.Ulug‘ovning ta‘rifida, bu usul “qissalardagi qahramonlar xarakterini, ruhiy kechinmalarini nozik tasvir etib ko‘rsatish” imkonini beradi.[3]

Uchinchi usul — dialogdagi psixologik subtekst. “Ko‘ngil ozodadur...” qissasida G‘ulom Gulxaniy bilan xayoliy dialog orqali o‘zining asosiy savolini — “Odam nima uchun yashaydi?” — shakllashtiradi. Bu savol G‘ulomning emas, o‘zbek milliy tafakkurining azaliy savolidir. I.G‘afurovning ta‘rifida: “Sultonov oddiy odamlarning yuraklaridagi ma‘naviy boylklarni, insonni insoniylik darajasida mo‘tabar qilib turadigan xislatlarni ochishga alohida diqqat qiladi.”[4]

3. “Sodda va mehnatkash” inson obrazida milliy xarakter talqini

Sultonov nasrida milliy xarakter muammosini eng to‘liq ifodalaydigan qahramon tipi — “sodda, pokiza, mehnatkash” inson obrazidir. Bu tipning uch asosiy ko‘rinishi quyidagicha:

Birinchi ko‘rinish — “Yozning yolg‘iz yodgori” qissasidagi Adash Karvon. 72 yoshli cholning qabristondagi fikrlari orqali milliy xarakterning eng yuksak fazilati — kechirimlilik — ko‘rsatiladi. Sudda o‘g‘lini o‘ldirgan Sattorni kechirgan Adash Karvon shunday deydi:

“Har kimsa tirikligida qilgan savob ishlari bilan o‘ziga o‘zi xotira qo‘yib ketadi... odamzot o‘zi uchun o‘zi bunyod etajak yolg‘iz va asl yodgorlik mana shu.”

Bu monologda islomiy axloq, o‘zbek xalq donishmandligi va universal insoniy qadriyat bir nuqtada birlashadi. Kechirish — zaiflik emas, milliy xarakterning eng yuksak ko‘rinishi sifatida ko‘rsatiladi.

Ikkinchi ko‘rinish — “Olis 'Artek' haqida xotiralar” hikoyasidagi a‘lochi bola. U "Artek"ka borishga haqli, ammo onasining sovuqda yorilgan qo‘llarini ko‘rib, pul sanab, uni qaytarib qo‘yadi. Bu sahnada hech qanday dramatik nutq yo‘q — faqat ikki harakat o‘rtasida bolaning ichki kurashi yashiringan. O‘zbek milliy xarakterining muhim belgisi — o‘z manfaatidan ko‘ra oilani ustun qo‘yish — shu kichik detalda to‘liq ochiladi.

Uchinchi ko‘rinish — “Ko‘ngil ozodadur...” qissasidagi G‘ulom. U Shodiyor falsafasiga — “Umr bir marta beriladi, o‘ynab-kulgan qoladi” — qarshi chiqib, ilm va halollikni tanlaydi. Uch qahramon birgalikda o‘zbek milliy xarakterining to‘liq portretini yaratadi: sabr-toqat, fidoyilik va ma'naviy baquvvatlik.

4. Adolatsizlik va insoniy qadriyatlar to‘qnashuvi: qiyosiy tahlil

Sultonov asarlarida adolatsizlik muammosi to‘rt turli qatlamda ko‘rsatiladi, bu esa adibning ijtimoiy nazar-niqobining kengligi va chuqurligini namoyon etadi.

“Dunyoning siri” hikoyasida adolatsizlik psixologik shaklda — odamlar o‘rtasidagi haqiqiy tushunishga intilish va uning cheksiz bo‘lmasligi orqali — ko‘rinadi. “G‘ulomgardish” da ijtimoiy ko‘rinish oladi: shaxsning o‘z-o‘zini yo‘qotishi, “Men kimman?” savolidan mahrum bo‘lish holati. “Qog‘oz gullar” da adolatsizlik falsafiy darajaga ko‘tariladi — rasmiy tabriklashuvlar va haqiqiy munosabat o‘rtasidagi chasm ramziy ko‘rinish kasb etadi. “Olis 'Artek' haqida xotiralar” da ijtimoiy-iqtisodiy adolatsizlik — kambag‘allikning inson orzularini sindiruvchan kuchi — ochiladi.

To‘rt hikoyada umumiy badiiy tamoyil mavjud: adolatsizlik qahramon bilan tashqi kuch o‘rtasida dramatik to‘qnashuv sifatida emas, balki qahramon ichki olamida ruhiy iz qoldiruvchi holat sifatida ko‘rsatiladi. U.Normatovning ta'kidlashicha, Sultonov qahramonlarining “halolligi kimlar bilandir keskin to‘qnashuvlarda, murosasiz olishuvlarda emas, balki ularning ichki iztiroblari” orqali ko‘rinadi.[5] Bu badiiy tamoyil Sultonov nasrini zamonaviy o‘zbek hikoyachiligida psixologik realistik yo‘nalishning eng yorqin namunasi sifatida belgilaydi.

5. Tarixiy nasrda milliy xarakter: Bobur obrazi va “Yaldo kechasi”

Sultonov nasridagi ikkinchi asosiy yo‘nalish — tarixiy mavzu — milliy xarakter muammosini o‘tmish orqali ko‘rsatadi. “Boburning tushlari” (1993) va “Boburiynoma” (1997) asarlarida Bobur obrazi uch muhim qirrada ochiladi: vatan sog‘inchi va milliy ildizlar, ilm va san'atga muhabbat, hukmdorlik ma'suliyati va adolat.

Sultonov Bobur orqali o‘zbek milliy xarakterining o‘tgan asrlardagi eng yuksak namoyon bo‘lishini kashf etdi. “Oy botgan pallada” hikoyasida Bobur Samarqandni tushida ko‘rishi — milliy ildizlarning insonni umr bo‘yi bog‘lab turish metaforasiga aylanadi. N.Normatovning ta'kidlashicha, Sultonov ijodining "chorak asrlik mahsulotining teng yarmi Bobur shaxsiyatiga bag‘ishlangan" bo‘lib, bu o‘zbek adabiyotida Bobur mavzusining eng keng ko‘lamli badiiy tadqiqotini tashkil etadi.[6]

2025-yilda nashr etilgan “Yaldo kechasi” romani Sultonov ijodiy yo‘lining mantiqiy yakuni hisoblanadi. Jadidlar davrini tasvirlovchi bu roman Abdulla Qodiriy an'anasini uch darajada davom ettiradi: tarixiy-madaniy muhit tasviri, psixologik tasvir mahorati va milliylik bilan umuminsoniylik uyg‘unligi. Romandagi ustoz Rahmatullo hazratning so‘zlari asarning g‘oyaviy markazini ochib beradi: “O‘zingizni taning. Kim ekanligingizni biling. Qayerdan kelganingizni biling. Bu bilim siz uchun hech qaysi kitobdagidan muhimroq.”

Xulosa. Xayriddin Sultonov nasrida milliy xarakter va milliy qadriyatlar chuqur psixologik tasvir orqali yoritiladi. Adib jonsiz predmetni hikoyachi sifatida qo‘llash, ichki nutq va psixologik subtekst kabi usullardan samarali foydalanadi.

“Sodda va mehnatkash” inson obrazi orqali sabr, fidoyilik, halollik kabi milliy fazilatlar ochib beriladi. Asarlarda adolatsizlik asosan qahramonning ichki ruhiy kechinmalari orqali tasvirlanadi. Sultonov nasrida milliy xarakter statik emas, balki hayotiy sinovlar jarayonida shakllanuvchi dinamik tizim sifatida talqin qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Umurov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002. – B. 87.
2. Boboyev T. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: O‘qituvchi, 2001. – B. 112.
3. Ulug‘ov A. Xayriddin Sulton asarlarida hayot hodisalarining aks ettirilishi // O‘zbekiston: til va madaniyat. Adabiyotshunoslik. – 2023. – 2(2). – B. 8.
4. G‘afurov I. Muqaddima // Sultonov X. Umr esa o‘taveradi. – Toshkent: Yosh gvardiya, 1988. – B. 272.
5. Normatov U. Sultonov ijodi haqida // O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati gazetasi. – 2006-yil, 20-yanvar.
6. Normatov U. Ko‘rsatilgan maqola.

